ขอบคุณภาพจาก: https://bit.ly/2RBMaEn

การช่วงชิงบทบาทผู้ค้ำชูระหว่างผีกับรัฐสยามในลุ่มแม่น้ำโขง พุทธศักราช 2420 - 2560

The Contestation of Patronage Role between Ghosts and the Siam State in the Mekong River Basin 1877 – 2017

ปริญ รสจันทร์[1]

Parin Rosjan

E-mail: tananchai2522@gmail.com

Received: *December 17, 2017*

Revised: *May 15, 2019*

Accepted: *May 28, 2019*

[1] Assistant Professor, Department of Social Studies, Faculty of Education, Roi Et Rajabhat University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ความหมายที่รัฐสยามมีต่อผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองอีสานระหว่างทศวรรษที่ 2420 – 2560 โดยพยายามอธิบายว่ารัฐไทยซึ่งได้ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เหตุใดภายหลังจึงเข้ามามีบทบาทหลักอย่างชัดเจนในการสนับสนุนการจัดงานบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระดับท้องถิ่น ซึ่งในการศึกษาได้ใช้วิธีการวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ในการตรวจสอบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง ผลการศึกษาพบว่าความหมายของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนลุ่มน้ำโขงได้มีการแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเบื้องแรกเป็นยุคที่คนลุ่มน้ำโขงเคารพนับถือและพึ่งพาผีอย่างเข้มข้น โดยผีมีความหมายในการค้ำชูชีวิต บำบัดทุกข์บำรุงสุขของคนให้อยู่รอดปลอดภัย จากนั้นจึงเข้าสู่ยุคที่รัฐให้ความหมายว่าผีเป็นความเชื่อที่งมงาย และรัฐเองได้พยายามแสดงบทบาทให้เห็นว่าสามารถค้ำชูชีวิตของราษฎรได้ดีมากกว่าผี และเมื่อเข้าสู่ยุคที่วัฒนธรรมประเพณีมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ พลังความเชื่อความศรัทธาของท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ผีได้เพิ่มความสำคัญและถูกสร้างความหมายใหม่ โดยภาครัฐได้แปรเปลี่ยนบทบาทตนเองจากผู้ต่อต้านความเชื่อผีกลายมาเป็นพันธมิตรและพึ่งพิงความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวของท้องถิ่นแทน

คำสำคัญ: การช่วงชิงบทบาท, ผี, รัฐสยาม, ลุ่มแม่น้ำโขง

Abstract

This article aims to study change of perception of Siam State to believe of northeastern people on spirits worship during 1877–2017. Historical methods used to study evident and tracks through written sources, both of primary and secondary sources. A result taken from this study was the meaning of ghost and holy thing

of the Mekong river basin had changed over the time, depending on politics, economy and society in each period. In the early time, believes of local people based on ghost and super natural power. Later, ghosts were insulted as ignorant believe. In the present, ghosts are important, especially, economic value, Therefore, Thai state had changed its position from former adversary to be alliance of local ghosts.

Keywords: Contestation of Patronage Role, Spirit Worship, Siam State, Mekong River Basin

บทนำ

ปัจจุบันภาครัฐได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดงานพิธีบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ต่างๆ แทบทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร เป็นประธานจัดงานบุญบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถน ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เป็นประธานพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ศรีสุทโธในป่าคำชะโนด ตลอดจนผู้ว่าราชการสุรินทร์ ต้องจัดประเพณีแซนโฎนตาเพื่อกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมุกดาหารเพื่ออัญเชิญพญานาคสถิตย์ ณ จังหวัดมุกดาหาร และผู้ว่าราชการจังหวัดเลย เป็นประธานการประชุมการจัดงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก การจัดงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ซึ่งวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของภาครัฐในการจัดงานเหล่านี้คือเพื่อสืบทอดประเพณีเก่าแก่ที่มีความเป็นมายาวนาน อย่างไรก็ดีบทความนี้มิได้มีความสงสัยในวัตถุประสงค์ดังกล่าวแต่ประการใด และไม่กล้ามีความสงสัยอย่างเปิดเผยต่อไปด้วยว่าเหตุใดประเทศที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาแห่งเหตุผล และศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ จนเคยมีแนวคิดจะยกย่องให้ประเทศไทยกลายเป็นรัฐพุทธที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงเต็มไปด้วยการเซ่นสรวงบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่นำสู่

การหลุดพ้นอันเป็นคติสำคัญทางพระพุทธศาสนา บทความนี้เป็นเพียงความพยายามอธิบายคำถามว่าเพราะเหตุใดรัฐที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจึงเข้ามามีบทบาทเป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดงานบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระดับท้องถิ่น โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาอดีตระหว่าง พ.ศ. 2420 – 2560 ดังที่จะกล่าวต่อไป

ก่อน พ.ศ. 2420 ยุคสมัยที่ผีมีความหมายเป็นที่พึ่งของราษฎรอีสาน

ก่อนจะกล่าวถึงยุคสมัยที่ผีมีความหมายเป็นที่พึ่งของราษฎรอีสาน ควรทบทวนความหมายและความรู้เรื่องผีก่อนเพื่อเป็นฐานความเข้าใจในเบื้องต้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 ให้ความหมายของผี ว่า สิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับมองไม่เห็นตัว แต่อาจปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีห่า เรียกคนที่ตายไปแล้ว (โบ) เทวดา (ปาก) (Royal Academy, 2013, 781)

ผี คือสิ่งสำคัญของคนสองฝั่งโขง ผู้คนเมื่อกว่า 4,000 ปีมาแล้ว เชื่อว่าคนที่นอนตายนั้นยังไม่ตาย หากเปลี่ยนไปสู่สถานภาพไปสู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถฟื้นคืนสภาพเดิมได้ในวันข้างหน้า จึงเกิดเป็นพิธีฝังศพพร้อมข้าวของเครื่องใช้ในชุมชนหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วแอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร ชุมชนเหล่านี้มีระบบความเชื่อคือศาสนาผี นับถือสัตว์เช่น งู กบ ยกย่องผู้หญิงเป็นหัวหน้าพิธีกรรมทางศาสนา มีเครื่องดนตรีเพื่อสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เรียกผู้คนในศาสนาดั้งเดิมนี้ว่านาค (Wongthes, 2006, 22-23)

ปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงระบบความเชื่อของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า ผี วิญญาณ หรือความฝัน รวมเป็นสิ่งเดียวกัน และซึมแทรกปะปนในทุกสิ่งทุกอย่าง พิธีกรรมของชนดั้งเดิมจึงมีขึ้นเพื่อพยุงความสัมพันธ์ทางสังคม และเพื่อมิให้มีการกระทบกระทั่งต่อสิ่งแวดล้อมหรือทำลายธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ ในสังคมดั้งเดิม โลกภูมิจะเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับสังคม ดังนั้นสถาบันทางศาสนา โดยพื้นฐานคือกลุ่มญาติ ซึ่งเป็นทั้งกลุ่มพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง

ที่อยู่อาศัย และเครือญาติ ในกลุ่มชนเผ่าดั้งเดิมจึงไม่มีความคิดที่จะแบ่งแยกศาสนาความเชื่อและครอบครัวออกจากกัน (Wongthes, 2000, 41)

ชนชาติลาวทั้งหลายตั้งแต่สมัยโบราณมา พากันนับถือผีฟ้า ผีแถน ผีพ่อผีแม่ ผีด้ำ ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าฟ้างุ่มคนชาติลาวก็ยังนับถือศาสนาผีฟ้าผีแถนนั้นอยู่ ไพร่ฟ้าประชาชนตลอดจนเจ้าขุนมูลนายพากันนับถือผีกระทำพลีกรรม ฆ่าช้างฆ่าควายบูชาผีด้ำ พระนางแก้วเก็งยาอัครมเหสีจึงขอให้นำเอาพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในล้านช้าง พระเจ้าฟ้างุ่มจึงนิมนต์พระมหาปาสมันตเถระเจ้าและพระมหาเทพลังกา พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก 20 รูป นักปราชญ์ผู้เจนจบในพระไตรปิฎกอีก 3 คน ให้นำเอาพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในลาว (Weerawong : 1997, 55-57)

โลกภูมิในพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งสิ่งมีชีวิตตามบุญและกรรมที่สั่งสมมา สิ่งมีชีวิตทั้งหมดแบ่งออกเป็น 3 ภูมิคือ เทวดา มนุษย์ และ ผี ความแตกต่างตามพื้นฐานของคนแบ่งแยกให้คนเกิดในชั้นต่าง ๆ มนุษย์จึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์ทางสังคมมักเป็นโครงสร้างลดหลั่นกันตามกรรมอันเป็นแดนเกิด (Wongthes, 2543, 52-54) ศาสนาพุทธมองว่าความทุกข์คือธรรมดาโลก อุดมการณ์สูงสุดจึงไม่ได้อยู่ที่โลกนี้ หรือโลกหน้า หากอยู่ที่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏไปสู่โลกุตรภูมิ จนอาจกล่าวได้ว่าจุดสนใจของพระพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่เขาพระสุเมรุ หากไปอยู่สูงเลยยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป (Payutto, 2010, 15-19)

ในอีสานและลุ่มแม่น้ำโขงผีกับพุทธศาสนาจึงไม่ขัดแย้งกันหากแต่เติมเต็มซึ่งกันและกัน ผีในลุ่มแม่น้ำโขงทำหน้าที่หลายอย่างเพื่อให้คุณและโทษกับผู้คนในชีวิตประจำวันหรือปัจจุบันชาติ ในขณะที่พุทธศาสนาให้ความหวังถึงอนาคตชาติ ผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงจึงไหว้ผีเพื่อชีวิตปัจจุบัน และทำบุญเพื่อชาติหน้า ผีกับพุทธในลุ่มแม่น้ำโขงจึงมีหน้าที่ ต่างกันและไม่เคยขัดแย้งกัน ทั้งผีและพระจึงอาศัยอยู่ในวัดด้วยกันได้ หรือพระสงฆ์สามารถใช้พื้นที่ดอนปู่ตาสร้างเป็นที่พักสงฆ์หรือแม้กระทั่งสร้างวัดได้ ในขณะที่พุทธศาสนาดูแลความหวังในโลกหน้า ผีกลับมีหน้าที่ในความหมายที่หลากหลาย อย่างน้อย 4 ประการ ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

1) ผีคือผู้มีบุญคุณ ผีคือบรรพบุรุษ การบูชาผีบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) คือรูปแบบศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด เมื่อคนตายไปแล้ว วิญญานหรือขวัญจะยังคงอยู่ และมีสถานภาพตามความสำคัญเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสำคัญกับผีผู้ชายกับผีผู้หญิงเท่าเทียมกัน (Wongthes, 2000, 260 -261) ผู้คนในแผ่นดินล้านช้าง ถือว่าความตายคืออันดับแห่งชีวิตขั้นที่ 4 ขั้นสุดท้าย หลังจากความตายจะเข้าสู่ความเป็นผี มีคติว่าผีคือบรรพบุรุษที่มีหน้าที่ดูแลลูกหลาน ผีแบบนี้เรียกว่าผีปู่ตา และมีผีอีกแบบหนึ่งคือแยกจากกันคือผีอารักษ์หลักบ้านหลักเมือง มีหน้าที่ดูแลบ้านเมืองให้มั่นคง หากจะยกสร้างเมืองใหม่ในบริเวณที่เคยเป็นบ้านเมือง บ่อน้ำ ป่าช้า มาก่อนต้องทำการสูดถอนอารักษ์เมืองเดิมก่อนแล้วจึงสร้างใหม่ได้ (Pilawongs, 1967, 78 -79) ผีบรรพบุรุษมีหน้าที่คอยพิทักษ์รักษาสมาชิกในครอบครัวและสินทรัพย์ ผู้นับถือจะทำหิ้งให้ผีอยู่เพื่อคอยรับฟังสารทุกข์ของลูกหลาน และลูกหลานต้องไม่ลืมรายงานถึงความเปลี่ยนแปลงและงานใหญ่ที่จะเกิดขึ้นเช่น เดินทางไกล หรือแต่งงานกินดองเป็นต้น (Wannasiri, 2007, 243)

2) ผีคือพลังอำนาจ สามารถใช้ความรุนแรงกำหนดวิถีชีวิต ผีในความหมายของคนลาวหมายถึงผู้มีร่างกายเป็นทิพย์และเป็นดวงวิญญานของผู้ที่ตายไปแล้ว คนธรรมดาสามัญมิอาจมองเห็นหรือจับต้องได้ แต่สามารถสัมพันธ์ติดต่อทางจิตวิญญาน ผีแถนผู้ครองเมืองแถนหรือเมืองฟ้า คือผีที่เป็นหัวหน้าแถนทั้งหมดคือพญาแถนหรือผีหลวงฟ้าคื่น สามารถบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือภัยธรรมชาติได้ มวลมนุษย์จึงแต่งปู่เยอย่าเยอ หรือปู่สังกะสาย่าสังกะสีของคนอีสานเป็นผู้ติดต่อกับเมืองแถนผ่านเครือเขากาดที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเมืองแถนต่อมามนุษย์มีใจหยาบช้าพญาแถนจึงบัญชาให้ตัดเครือเขากาด มนุษย์จึงต้องมีพิธีไหว้วอนแถนบนโลก เช่น ฟ้อนผีฟ้า จุดบั้งไฟ ตีกลองบั้ง เป็นต้น การไหว้วอนกระทำผ่านการเซ่นสังเวย คือการให้ โดยมนุษย์ให้อาหาร เหล้า บุหรี่ สัตว์ ตลอดจนมนุษย์เพื่อให้ผีพอใจ (Tapesrimuang, 2011, 67-76) ในบางพิธีมีการเผาของให้เป็นควันลอยไปบนฟ้า เพราะเชื่อว่าผีอยู่บนฟ้า การสังเวยคือพิธีที่ทำให้ผู้ปฏิบัติ

พ้นผิด หรือเกิดความบริสุทธิ์กับผี สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจากการให้ความเคารพ พิธีกรรมสังเวยเป็นพิธีกรรมของกลุ่มมิใช่ของปัจเจก ในอีกแง่มุมหนึ่งการสังเวยมิได้เป็นการให้แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการรวมระหว่างผีกับมนุษย์ในการร่วมกันเป็นเจ้าของชีวิตเลือดเนื้อของสัตว์ที่สังเวย การกินอาหารร่วมกันจึงเป็นการเชื่อมโยงผีและคนเข้าสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Wongthes, 2000, 266 -267) การเซ่นสังเวยผีฟ้าผีแถนต้องเตรียมคาย คือเครื่องยกครู ประกอบด้วยผ้าซิ่น 1 ผืน แพรวาดอกจำปา ธูปเทียนแต่งเป็นขันธ์ห้าขันธ์แปดมีไข่ไก่ข้าวสาร น้ำว่านหอม เงิน 6 บาท ขมิ้น ผ้าซิ่นผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้าไหม ผ้าขิดแล้วบรวงสรวงด้วยการฟ้อนรำเพื่อรักษาผู้ป่วย (Kamboot, 1998, 84)

3) ผีคือผู้สร้างความสามัคคี คือผู้จัดการทรัพยากร เป็นตุลาการตัดสินความของชุมชน ธวัช ปุณโณทก (Punnotok, 1991, 61-72) ให้ความหมายของผีที่มีต่อชุมชนอีสานในกรณีผีปู่ตาว่า ผีปู่ตาคือสถาบัน ซึ่งได้รับการรับรองและร่วมมืออย่างดีจากสังคมหมู่บ้านทางด้านการจัดองค์การของผีปู่ตา มีป่าดอนปู่ตาเป็นอาณาบริเวณที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน มีศาลหรือหอที่บูชา มีการกำหนดพิธีกรรมในการบวงสรวงที่แน่นอน มีผู้แทนในการติดต่อสื่อสาร ผีปู่ตาที่ยึดมั่นทางจิตใจ สามารถช่วยขจัดทุกข์ร้อนไม่ให้สังคมเกิดยุคเข็ญ ทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล อาทิ การให้โชคในการหาอยู่หากิน การให้ใช้พื้นที่ การตัดสินข้อพิพาท โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีปู่ตาเกี่ยวกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ มีส่วนให้ชาวบ้าน และการประกอบพิธีกรรมร่วมมือร่วมแรงกันเป็นการเสริมสร้างสามัคคีธรรมระหว่างบุคคลในหมู่บ้าน เมื่อมีการลักขโมยเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะตามขะจ้ำมาทำเซียงข้อง โดยนำข้องใส่ปลามาแต่งดอกไม้ธูปเทียน และขันยกครูมีไข่ ข้าวสารและน้ำ การแต่งตัวให้เซียงข้อง คือเอากะลามะพร้าวมาครอบที่ปากข้องแล้วเขียนเป็นตาปากจมูก เอาผ้าแดงมัดเป็นคอ เอาไม้มามัดเป็นแขนขาเอาเสื้อมาให้ใส่ แล้วป่าวประกาศให้ผีศักดิ์สิทธิ์มาสิงสู่แล้วร่ายมนต์ใส่เซียงข้องจากนั้นจึงบอกให้เซียงข้องพาไปหาของที่หายไป โดยผู้หญิงสองคนเป็นคนจับเซียงข้อง (Kamboot, 1998, 81)

4) ผีคือผู้นำทาง ผีคือผู้ควบคุมดินน้ำ พิทักษ์ผลผลิต ผีคือสัญลักษณ์แห่งอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์มักอธิบายสิ่งที่เกินภูมิรู้ของตนว่ามาจากผี ผีจึงเป็นทั้งเหตุและผล และใช้ในการอธิบาย ปรากฏการต่าง ๆ ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ กล่าวว่า ในสมัยโบราณเมื่อมนุษย์ประสบภัยธรรมชาติไม่สามารถต้านทานได้ก็นึกเอาว่าเป็นเพราะผีหรือเทวดาซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือตนเป็นผู้บันดาล (Pongsapich, 1995, 7) หนังสือ *ธรรมสร้อยสายคำ* ใบลานอักษรธรรมวัดบ้านนาไฮ ตำบลนาสะไม อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ปริวรรตโดย สวิง บุญเจิม ได้ให้ความหมายของผีว่าคือคนตาย และความตายจะเกี่ยวพันกับความเจริญของชุมชน หากไม่จัดการศพตามฮีตฮอง การปฏิบัติต่อผีจึงผูกพันเชื่อมโยงกับโลก และความเจริญของชุมชน เนื่องจากผีคือผู้ควบคุมดินน้ำ และพิทักษ์ผลผลิต การปฏิบัติต่อผีที่ตายในรูปแบบต่าง ๆ จึงมีความซับซ้อนตามแต่ละสาเหตุการเสียชีวิต โดยมีวิธีปฏิบัติต่อผีตาย ดังนี้ 1) ผีตายที่ผิดปกติห้ามเอาไว้ข้ามคืน เช่นตกน้ำตายให้เอาขมิ้นและฝุ่นผงดินทาให้ทั่วตัว 7 รอบ หากตายด้วยสัตว์ขบคาบให้เอาน้ำอุ่นล้างแล้วจึงเผา ตายด้วยการตกต้นไม้ให้เอาผ้าขาวนุ่งห่มให้ศพแล้วเดินข้ามศพ 3 ครั้ง จึงค่อยฝัง การตายผิดปกติ 3 ประการนี้ ไม่ให้นิมนต์พระเณรมาสวดมาติกา ให้เว้นไว้ 3 ปีจึงทำบุญให้ 2) ผีตายจากการแขวนคอ ไม่ให้เผาและไม่ให้ฝังทางนอนให้ฝังแนวตั้งโดยหันหน้าศพไปทางทิศตะวันออกเอาเผือกมันกระจายใส่ในหลุมตอนฝังให้กล่าววาจาว่า *ฝนตกล้น ชลธาร ไหลล่อง ให้นำ ป่องท่าง ทางน้ำ ล่องไหล พุ้นเด้อ* หากไม่ทำตามวิธีนี้ให้ทิ้งให้แร้งกากิน 3) ผีตายฟ้าผ่า ให้เอาน้ำอุ่นล้างศพแล้วใส่โลงไปฝังไว้ในที่ห่างไกล ห้ามฝังในป่าช้าร่วมกับผีทั่วไป ห้ามนิมนต์พระมาสวดมาติกา ให้พ้นสามปีจึงค่อยทำบุญหา 3) ผีตายธรรมดา ให้สวดกุสลา มาติกา แล้วเผาในป่าช้า มีงันเฮือนดี 3 คืน แล้วทำทานบุญให้ 4) ผีพระเณรมรณภาพ ถ้าตกน้ำตายห้ามตีฆ้องตีกลอง ถ้าไฟไหม้ตายให้ฝังในที่ไฟไหม้ห้ามเคลื่อนย้ายไปป่าช้า หากตายด้วยไม้หักทับควายชนเสือขบอาวุธแหลมคม ห้ามผูกมือเท้าผี ห้ามทำสังฆทานจนกว่าจะสามปี 5) ผีเด็กตาย หากเด็กไม่ถึง 10 ขวบ ห้ามเผา ตายวันไหนให้ฝังวันนั้น 6) ผีตายท้องกลม ตายวันไหนให้ฝังวันนั้น

โดยเจาะท้องเอาผีลูกฝังกับผีแม่ ห้ามทำบุญหาจนกว่าจะพ้น 3 ปี ทั้งนี้มี ข้อห้ามในการเคลื่อนย้ายผีที่ตายในวันเพ็ญ 15 ค่ำ หรือวันดับ เมื่อย้ายศพไปแล้วให้กลับทางบันได คว่ำโอ่งน้ำ กลับเสื่อสาด จนกว่าจะพ้น 3 วันค่อยกลับคืน (Boonjaem, 1997, 57-64)

จากหน้าที่ทั้ง 4 ประการของผีในลุ่มแม่น้ำโขง ทำให้เห็นถึงความหมายของผีที่มีต่อผู้คนและจักรวาลนั่นคือผู้ทำหน้าที่ค้ำชูให้เกิดปกติสุขและความมั่นคงมั่งคั่งยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจกและในระดับชุมชน สอดคล้องกับทัศนะของอีมิล เดอร์ไคหม์ (Émile Durkheim) ที่เสนอหน้าที่ 3 ประการของศาสนานั่นคือ 1) *มีหน้าที่สงเคราะห์สังคม* คือช่วยปัดเป่าบรรเทาความทุกข์ร้อน ความขัดแย้ง ความคับข้องใจของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อมีปัญหายากจนเจ็บป่วย สิ้นหวัง พึ่งพาใครไม่ได้ก็จะเข้าหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยปัดเป่าทุกข์ร้อนให้หายไป 2) *ทำหน้าที่เป็นกฎหมายของสังคม* สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีพลังอำนาจที่ผู้คนเกรงกลัวจึงสามารถเป็นเครื่องมือควบคุมสังคมมิให้ระส่ำระสาย เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมลงโทษคนผิด และคุ้มครองคนที่ถูกต้อง 3) *สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม* สิ่งศักดิ์สิทธิ์คือสิ่งที่สามารถรวมผู้คนเข้ามาร่วมกันได้เสมอ และเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ผิดปกติเกิดขึ้นในสังคม สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดึงให้ผู้คนหันกลับมาร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยพิธีกรรมตามความเชื่อที่แต่ละสังคมมี (Wannasiri, 2007, 246)

ผีคงทำหน้าที่ค้ำชูผู้คนและจักรวาลในลุ่มแม่น้ำโขง จนกระทั่งเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอันเกิดจากการขยายอำนาจอย่างจริงจังของสยามเพื่อสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งมีกระบวนการสร้างอำนาจผ่านบทบาทการเป็นผู้ค้ำชูไพร่บ้านพลเมือง อันเป็นบทบาทที่ทับซ้อนกับบทบาทของผีพื้นเมืองจนนำสู่การช่วงชิงความหมายการเป็นผู้ค้ำชู

พ.ศ. 2420 – 2500 รัฐกับบทบาทผู้ค้ำชูในลุ่มแม่น้ำโขง

อีสานและลุ่มแม่น้ำโขงคือดินแดนของคนอื่นในสายตาของสยาม สยามเริ่มมีอิทธิพลต่อดินแดนอีสานและลุ่มแม่น้ำโขงเมื่อปลายกรุงศรีอยุธยา และเห็น

ว่าดินแดนแถบนี้เป็นเพียงปลายประเทศราชมาอย่างยาวนาน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์จะตั้งหัวเมืองชั้นนอกระหว่างเมืองนครราชสีมา เวียงจัน และจำปาสัก เพื่อให้แผ่นดินเป็นปึกแผ่น จึงโปรดให้มีการตั้งเมืองขึ้นโดยใช้นโยบายให้เจ้าพระยาพื้นเมืองเที่ยวเกลี้ยกล่อมผู้คนหาสมัครพวกตั้งอยู่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน เมื่อชุมชนใดมีผู้คนมากพอจึงแต่งตั้งเป็นเมืองขึ้น นโยบายดังกล่าวเป็นผลดีต่อทุกฝ่าย เพราะเจ้าเมืองได้ทรัพย์สินส่วยแลได้ผู้คนมาใช้สอยมากขึ้น ราษฎรก็ไม่ต้องหลบลี้อยู่ตามป่าเขาให้มีความเดือดร้อน นโยบายการสร้างความเข้มแข็งด้วยการตั้งเมืองในดินแดนอีสานนี้ ดำเนินมาตลอดสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงตอนต้นของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Limsiri, 1981, 8–9)

อย่างไรก็ดี สำนึกของสยามต่ออีสานและลุ่มแม่น้ำโขง คงคล้ายสำนึกที่สยามมีต่อลาวแห่งอื่น ๆ เช่นเดียวกับสำนึกที่สยามมีต่อชาวล้านนา ดังในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระยาราชสัมภาราการ วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2426 ว่า *“.ให้ลาวเปนเหมือนเครื่องจักรซึ่งเราจะหมุนไปข้างน่าฦาให้มาข้างหลังก็ได้ตามชอบใจ ดังนั้นแล้ว เปนถูกต้องปรารถนาของกรุงเทพฯ แต่เปนการจำเปนทำการอย่างนี้ด้วยสติปัญญาเปนมากกว่าอำนาจกำลัง ต้องอย่าให้ลาวเหนว่าเปนการบีบคั้นกดขี่ต้องใช้ให้เหนในการที่เปนประโยชน์แลไม่เปนประโยชน์เปน พื้นพระราชทานพระยาราชสัมภาราการต้องถือว่าถ้าพูดกับฝรั่งฝ่ายหนึ่ง ลาวฝ่ายหนึ่ง ต้องถือฝรั่งเปนเขา ลาวเปนไทยถ้าพูดกับลาวฝ่ายหนึ่ง ไทยฝ่ายหนึ่ง ต้องถือว่า ลาวเปนเขา ไทยเปนเรา”* (Subwattana, 2011, 198-199)

สำนึกที่สยามมองลาวเป็นเขานี้เริ่มเปลี่ยนเมื่อราว พ.ศ. 2435 เมื่อสยามพยายามสถาปนารัฐพระราชอาณาเขต (Kingdom) ขึ้น ดังในพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในนิทานโบราณคดีเรื่องไทยลานช้างความว่า *“...ฉันเดินบกไปจากเมืองนครราชสีมา 5 วัน เข้าเขตมณฑลอุดรที่เมืองชนบทพอถึงเมืองชนบทก็เห็นชาวเมืองผิดกับเมืองนครราชสีมา ทั้งเครื่องแต่งตัวและ*

ฟังสำเนียงพูดภาษาไทยแปร่งไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวกรุงเทพฯ สำคัญกันมาแต่ก่อนว่าเป็นลาว แต่เดี๋ยวนี้รู้กันมากแล้วว่าเป็นไทยมิใช่ลาว ถึงในราชการแต่ก่อนก็อ้างว่าหัวเมืองในมณฑลพายัพกับมณฑลอุดรและอีสานเป็นเมืองลาว เรียกชาวมณฑลพายัพว่า "ลาวพุงดำ" เพราะผู้ชายชอบสักมอมตั้งแต่พุงลงไปจนถึงเข่า เรียกชาวมณฑลอุดรและอีสานว่า "ลาวพุงขาว" เพราะไม่ได้สักมอมอย่างนั้น เมื่อจัดหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็นมณฑลในรัชกาลที่ 5 ราว พุทธศักราช 2433 แรกก็ขนานนามหัวเมืองลาวพุงดำว่า "มณฑลลาวเฉียง" ขนานนามหัวเมืองลาวพุงขาวว่า "มณฑลลาวพวน" มณฑลหนึ่ง "มณฑลลาวกาว" มณฑลหนึ่ง เป็นเช่นนั้นมาจนถึงสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองพระราชอาณาเขตตั้งแต่ พุทธศักราช 2435 เป็นต้นมา ด้วยทรงพระราชปรารภว่าลักษณะการปกครองแบบเดิม นิยมให้เป็นอย่างประเทศราชาธิราช Empire อันมีเมืองคนต่างชาติต่างภาษาเป็นเมืองขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขต จึงถือว่าเมืองชายพระราชอาณาเขต 3 มณฑลนั้นเป็น "เมืองลาว" และเรียกชาวเมืองซึ่งอันที่จริงเป็นชน "ชาติไทย" ว่าลาว แต่ลักษณะการปกครองอย่างนั้นพ้นเวลาอันสมควรเสียแล้ว ถ้าคงไว้จะกลับให้โทษแก่บ้านเมือง จึงทรงพระราชดำริให้แก้ลักษณะการปกครอง เปลี่ยนเป็นอย่างพระราชอาณาเขต Kingdom ประเทศไทยรวมกัน เลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายต้นไม้ทองเงิน.." (Prince Damrong Rajanubhab, 1955, 67-69)

อย่างไรก็ดี เมื่อเปลี่ยนสำนึกจากประเทศราชาธิราช (Empire) สู่พระราชอาณาเขต (Kingdom) ใน พ.ศ. 2435 สยามได้เริ่มเข้าสู่กระบวนการสถาปนาอำนาจของตน ด้วยการสร้างชุดความรู้ขึ้นมาสวมทับอีสานและลุ่มแม่น้ำโขงนั่นคือการเปลี่ยนความหมายของผู้คนในดินแดนแถบนี้ว่า*เป็นไทยมิใช่ลาว* ซึ่งย่อมสร้างความชอบธรรมที่สยามจะเข้ามาจัดการแก้ไขระเบียบการปกครองเพื่อให้อำนาจของสยามถูกยอมรับ โดยมีเหตุผลคือเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่ฝรั่งเศสกำลังขยายอิทธิพลสู่ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งในพุทธศักราช 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโองการให้ยกเลิกการปกครอง

แบบอาญา 4 แล้วพระราชทานศักดินาให้แบบเดียวกับข้าราชการไทยตามพระราชบัญญัติศักดินา เจ้านาย พระยา ท้าวแสนเมืองประเทศราช โดยให้เรียกเจ้าเมืองว่า ผู้ว่าราชการเมือง ถือศักดินา 10,000 ไร่ อุปฮาดให้เรียกว่าปลัดเมือง ถือศักดินา 5,000 ไร่ ราชวงศ์ให้เรียกว่ายกกระบัตรเมือง ถือศักดินา 3,000 ไร่ ราชบุตรให้เรียกว่าผู้ช่วยราชการเมือง ถือศักดินา 2,400 ไร่ และได้มีการแบ่งเขตการปกครองและเปลี่ยนชื่อเรียกมณฑลใหม่ โดยมณฑลลาวกาวให้เรียกว่ามณฑลอีสาน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 บริเวณคือบริเวณเมืองอุบล เมืองจำปาสัก เมืองขุขันธ์ เมืองสุรินทร์ และเมืองร้อยเอ็ด มณฑลลาวพวน ให้เรียกว่ามณฑลอุดร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 บริเวณคือบริเวณหมากแข้ง บริเวณธาตุพนม บริเวณน้ำเหือง บริเวณลำชี บริเวณสกลนคร มณฑลลาวกลาง ให้เรียกว่ามณฑลนครราชสีมา แบ่งเขตการปกครองเป็น 3 บริเวณ คือ บริเวณนครราชสีมา บริเวณนางรอง และบริเวณชัยภูมิ (Limsiri, 1981, 8–17)

ระบบบริหารราชการแบบใหม่ของสยามไม่ได้ทรงอำนาจในทางปฏิบัติ อาจเพราะมีข้าราชการจากกรุงเทพ ฯ มาประจำในหัวเมืองอีสานเป็นจำนวนน้อย ในพุทธศักราช 2444 มีข้าราชการชาวสยามประจำที่เมืองอุบลราชธานีซึ่งถือว่าเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองสำคัญเพียง 200 คน รวมทหารฝึกหัดชาวท้องถิ่นแล้วไม่ถึง 500 คน (Prince Damrong Rajanubhab, 1955, 97) ด้วยความอ่อนแอเช่นนั้นกระบวนการสถาปนาอำนาจของสยามจึงถูกท้าทายจากเหตุการณ์กบฏผีบุญอีสานพุทธศักราช 2444 การกบฏครั้งนี้คือเหตุการณ์ที่มีความรุนแรงและมีขอบเขตพื้นที่กว้างขวางที่สุด ด้วยจำนวนผู้ตั้งตัวเป็นผู้มีบุญถึง 60 คน กระจายอยู่ถึง 13 เมือง คือ เมืองอุบลราชธานี 14 คน เมืองศรีสะเกษ 12 คน เมืองมหาสารคาม 10 คน เมืองนครราชสีมา 5 คน เมืองกาฬสินธุ์ เมืองสุรินทร์ เมืองละ 4 คน เมืองร้อยเอ็ด เมืองสกลนคร เมืองละ 3 คน เมืองขอนแก่น เมืองนครพนม เมืองอุดรธานี เมืองชัยภูมิ และเมืองบุรีรัมย์ เมืองละ 1 คน เฉพาะกลุ่มองค์มั่นที่จะบุกยึดเมืองอุบลราชธานีมีกำลังคนราว 1,000 คน (Limsiri, 1981, 15–60) มีข้อเสนอหลายประการสำหรับการอธิบายสาเหตุของกบฏผีบุญอีสาน

อาทิ ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย ความยากลำบากของคนในท้องถิ่นที่ต้องหาเงินมาเสียส่วย ตลอดจนความไม่พอใจของผู้ปกครองในท้องถิ่นที่เริ่มสูญเสียอำนาจ การแทรกแซงจากฝรั่งเศส ทว่าจากสาเหตุทั้งหลายเหล่านี้ล้วนฉายถึงรากเหง้าแห่งปัญหาหลักนั่นคือความไร้สาระของอำนาจอันเนื่องมาจากประสิทธิภาพของระบบราชการแบบใหม่ที่สยามนำมาใช้ หมายความว่าด้วยกำลังคนไม่ถึง 500 คน ในหัวเมืองหลักสยามแทบได้มีอำนาจอยู่จริง (Paemsombat, 2006, 1-5)

เหตุการณ์กบฏผีบุญจึงสร้างความแตกตื่นแก่ราชสำนักมิใช่น้อย ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองจึงมีความหมายกลายเป็นอุปสรรคในการปกครองของสยาม ดังที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสานบริเวณที่เกิดเหตุการณ์ทรงมีโทรเลขถึงกระทรวงมหาดไทยแจ้งเรื่องราวที่เกิดขึ้นรวมทั้งขอกำลังทหารไปช่วยเหลือ ซึ่งโทรเลขฉบับดังกล่าวเป็นโทรเลขฉบับแรกที่ทำให้ส่วนกลางได้ทราบข่าวเหตุการณ์กบฏนี้ ดังความว่า "...ด้วยเวลานี้ทางมณฑลอีสานกำลังแตกตื่นผู้มีบุญทุกหนทุกแห่งทุกตำบลน่ากลัวจะเปนข้างโจรขึ้นใหญ่โตแต่ทางฝ่ายลาวก็ไม่กระไรนักแต่ทางฝ่ายเขมรนั้นตัวอ้ายบ้าผู้มีบุญนั้นเปนลูกพระยาขุขัน (ขุขันธ์) ที่ตายพระยา (เหยิ่ง) พระยาขุขันก็ครั่นคร้ามเสียแล้วคนบ้านนั้นทั้งปวงก็ตื่นเข้าผู้มีบุญน่ากลัวจะเปนอกตัญญูปล้นเมืองขึ้นในสองวันนี้ถ้าโปรดให้ทหารโคราชไปที่สุรินทร์ช่วยปราบเข้าทางสุรินทร์สังขบุรีสัก100 คนโดยเร็วที่สุดได้จะดี..."

โทรเลขฉบับดังกล่าว ได้สร้างความโกลาหลแก่กรุงเทพมหานครเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโทรเลขถึงกรมหมื่นนครไชยศรีผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการที่เสด็จซ้อมรบที่ราชบุรีให้เสด็จเข้ากรุงเทพโดยทันทีเพื่อปรึกษาข้อราชการ และมีการประชุมเสนาบดีเพื่อปรึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะ ที่ประชุมเสนาบดีมีความเห็นว่าควรจะให้กองทหารมณฑลนครราชสีมาซึ่งอยู่ใกล้ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากที่สุดเตรียมทหาร 200 คนให้พร้อมและสามารถที่จะออกเดินทางไปยังมณฑลอีสานได้ทันทีที่ได้รับคำสั่ง (Limsiri,

1981, 90) และให้หม่อมเจ้าศรีไสยเฉลิมศักดิ์ผู้บัญชาการทหารราบที่ 5 มณฑลนครราชสีมาซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่กรุงเทพมหานครรีบเสด็จกลับไปนครราชสีมาเพื่อจัดเตรียมกำลังทันที ความโกลาหลในกรุงเทพมหานครสงบลงเมื่อกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทรงมีโทรเลขถึงกระทรวงมหาดไทย เป็นข้อความสั้น ๆ ซึ่งมีเนื้อหาขอให้ระงับกองกำลังที่ขอไว้ก่อน อาจเป็นเพราะภายหลังทรงพิจารณาเห็นว่ากองกำลังท้องถิ่นสามารถจัดการกองกำลังชาวบ้านได้ อย่างไรก็ดีสยามได้ใช้แสนยานุภาพของกองกำลังสมัยใหม่เข้าปราบปรามอย่างเด็ดขาดรุนแรงจนกลุ่มกบฏต้องพ่ายแพ้อย่างราบคาบ หลังการปราบปรามยุติ ผู้เข้าร่วมกับผีบุญกว่า 400 คนถูกจองจำและลงโทษอย่างรุนแรง ในขณะที่ผีบุญระดับผู้นำถูกประหารชีวิต นอกจากการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาแล้ว สยามยังเห็นว่าการที่ราษฎรก่อการกบฏขึ้นเกิดมาจากความโง่เขลาและงมงายในเรื่องผีสางดังในบันทึกการเสด็จตรวจราชการของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงสาเหตุของกบฏผีบุญว่า *...เมื่อปีชวด พุทธศักราช 2443 มีลายแทง (คือใบลานจารหนังสือ) เกิดขึ้นทางเมืองริมแม่น้ำโขง จะเริ่มมีในแดนฝรั่งเศสหรือแดนไทยและใครจะเป็นผู้คิดทำขึ้น สืบก็ไม่ได้ความ หนังสือในลายแทงนั้นเป็นคำพยากรณ์ว่า ถึงกลางเดือน 6 ปีฉลู (พุทธศักราช 2444) จะเกิดเภทภัยใหญ่หลวง เงินทองทั้งปวงจะกลายเป็นกรวดทรายไปหมด ก้อนกรวดในหินแลงจะกลับเป็นเงินทอง หมูก็จะกลายเป็นยักษ์ขึ้นกินคน แล้วท้าวธรรมิกราชผีบุญ (คือผู้มีบุญ) จะมาเป็นใหญ่ในโลกนี้ ใครอยากจะพ้นภัยก็ให้คัดลอกหรือบอกความตามลายแทงให้รู้กันต่อๆ ไป ใครอยากจะมั่งมีก็ให้เก็บกรวดหินแลง รวบรวมไว้ให้ท้าวธรรมิกราชชุบเป็นเงินเป็นทอง ถ้ากลัวตายก็ให้ฆ่าหมูเสียก่อนกลางเดือน 6 อย่าให้ทันมันกลายเป็นยักษ์ พวกราษฎรชาวลานช้างพากันหวั่นหวาด ก็บอกเล่าเลืองลือกันแพร่หลายไปในมณฑลอีสาน ตลอดจนถึงมณฑลอุดรและมณฑลนครราชสีมา แต่พนักงานปกครองเห็นว่าเป็นคำของคนโง่ เล่าลือกันไปพักหนึ่งแล้วคงจะเงียบหายไปเองก็ไม่ทำอย่างไร ฉันได้ยินข่าวก็เห็นเช่นนั้นเหมือนกันจึงเฉยเสีย แต่คำพยากรณ์ไม่เงียบไปดังเช่นคาด ตกถึงตอนปลายปีชวด ก็ปรากฏว่ามีพวกราษฎรตามเมือง*

ต่างๆ ในมณฑลอีสาน พากันไปเก็บกรวดที่ตามเนินหินแลงในเมืองเสลภูมิมากมายเกลื่อนกลุ้ม และได้ข่าวว่าราษฎรเหล่านั้นพูดกันว่าพอถึงเดือน 6 จะฆ่าหมูที่เลี้ยงไว้เสียให้หมด พนักงานปกครองก็เกิดลำบาก จะจับตัวผู้กระทำผิดก็ไม่มีใครเป็นผู้ยุยงส่งเสริม ราษฎรเป็นแต่กลัวกันไปเอง ก็ได้แต่สั่งกำนันผู้ใหญ่บ้านให้ชี้แจงห้ามปรามราษฎรว่าอย่าให้เชื่อถือคำทำนายนั้น มีผลเพียงทำให้คนหยุดเก็บกรวดที่เมืองเสลภูมิ แต่ไม่สามารถจะให้คนหายหวาดหวั่นได้ ในไม่ช้าก็มีคนตั้งตัวเป็นผู้วิเศษขึ้นในมณฑลอีสาน ตามคำของคนที่ได้เคยพบตัว ว่าเป็นคนในพื้นเมืองนั้นเองเดิมจะชื่อไรและเป็นชาวเมืองไหนสืบไม่ได้ความจนแล้ว แต่เห็นจะเป็นคนเคยบวชจึงถนัดใช้คาถาอาคมเสกเป่าให้คนนับถือ ในชั้นแรกก็ทำตัวเป็นแต่คนจำศีลภาวนานุ่งขาวห่มขาว ไปถึงไหนก็บอกราษฎรว่าจะมีเหตุร้ายแรง ดังคำในลายแทงให้ระวังตัว ฝ่ายราษฎรหวาดหวั่นกันอยู่แล้ว ครั้นเห็นคนจำศีลแปลกหน้ามาก็สำคัญว่าคงทรงคุณวิเศษ พากันเข้าไปขอให้ช่วยป้องกันภัย ผู้วิเศษนั้นก็เสกคาถาอาคม รดน้ำมนตร์ให้ตามประสงค์ ข่าวที่มีผู้วิเศษรับจะช่วยป้องกันภัย รู้ไปถึงไหนก็มีราษฎรที่นั่นพากันไปหา โดยประสงค์เพียงจะขอให้เสกเป่ารดน้ำมนตร์ให้ก็มีที่นึกว่าเป็นท้าวธรรมิกราชผีบุญมาบำรุงโลก เลยสมัครเข้าเป็นพรรคพวก ติดตามผู้วิเศษนั้นก็มี ผู้วิเศษไปทางไหนหรือพักอยู่ที่ไหน พวกชาวบ้านก็รับรองเลี้ยงดูเลยเป็นเหตุให้มีคนเข้าเป็นสมัครพรรคพวกมากขึ้นโดยลำดับ เมื่อผู้วิเศษนั้น เห็นว่ามีคนนับถือกลัวเกรงมาก ก็เลยแสดงตนโดยเปิดเผยว่า เป็นท้าวธรรมิกราชผีบุญที่จะมาดับยุคเข็ญตามคำพยากรณ์... (Prince Damrong Rajanubhab, 1955, 95-96)

เมื่อความเชื่อของคนในท้องถิ่นเป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาอำนาจของสยามในอีสาน ในที่สุดสยามจึงบังคับให้ผู้คน เปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม โดยสั่งห้ามราษฎรนับถือผี อาทิ ผีไท้ ผีฟ้า ผีมเหศักดิ์หลักเมือง ห้ามทรงเจ้า ใครฝ่าฝืนให้ปรับ 12 บาท จากนั้นจึงให้มีการตรากฎหมายเรื่องผีสางในพุทธศักราช 2448 (Wipakpochanakij, 2003, 432–453)

การค้ำชูชีวิตราษฎรที่เคยเป็นบทบาทของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น

ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์สังคม การควบคุมสังคม ตลอดจนการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม ได้ถูกรัฐทำให้เป็นเรื่องงมงายและสกปรก โดยเจ้าหน้าที่จากสยามมีความเห็นว่าลัทธิธรรมเนียมท้องถิ่นนั้นไม่มีความถูกต้องงอกงาม แม้ในระดับของการตีความหมายในพิธีกรรม เช่นสงกรานต์ที่คนพื้นเมืองให้ความหมายของการรดน้ำคือการบูชาพญาแถนมิได้เป็นการอำนวยพรให้ผู้ใหญ่เหมือนชาวสยามก็ดูจะเป็นความคลาดเคลื่อนที่มาจากความเบาปัญญาของคนท้องถิ่น ดังบันทึกของหลวงผดุงแคว้นประจันต์ ข้าราชการสยามที่เดินทางไปปฏิบัติราชการที่มณฑลอีสานว่า *"...ส่วนภิกษุที่จะนึกกลัวต่อภูตคามปาจิตตีย์ในการที่เด็ดดอกไม้นี้ไม่มีเลย ด้วยใส่ใจเสียว่าเป็นการบุญการกุศล ข้อนี้เป็นความเข้าใจผิดได้ส่วนหนึ่ง แต่เป็นของใช้ประพฤติกันมาแต่โบราณและยังมีการสนุกในนักขัตฤกษ์สงกรานต์อีกอย่างหนึ่งคือหนุ่มสาวสาดน้ำกัน การที่สาดน้ำกันนี้ เล่นสกปรกโสมมอย่างเอกคือไม่เลือกน้ำที่จะสาด สุดแล้วแต่ได้สิ่งที่จะทำให้เปื้อนเปรอะเป็นต้นว่าโคลนเลนหรือน้ำครำที่ใต้ถุนซึ่งมีกลิ่นเหม็นก็เอาเป็นใช้ได้ ถ้าปะเป็นเราที่ไม่เคยถูกบางที่จะทำให้คลื่นเหียนได้แต่เหตุการณ์ที่จะเกิดทะเลาะวิวาทกันเพราะสาดน้ำนี้ไม่มีเลย การที่จะเล่นสนุกด้วยการสาดน้ำนี้ตั้งแต่หนุ่มสาวตลอดถึงผู้ใหญ่ไม่เลือกหน้า แม้ภิกษุสงฆ์สามเณรเดินไปพบเขากำลังเล่นสาดน้ำกันอยู่นั้น เขาก็ไม่ละเว้นให้เลย เว้นแต่รีบหนีไปเสียให้พ้นจึงจะไม่ถูก การที่เล่นสาดน้ำกันนี้เป็นธรรมเนียมถือมาแต่โบราณ ด้วยเข้าใจว่าถ้าปีใดผู้เฒ่าผู้แก่และหนุ่มสาวไม่เล่นสาดน้ำ ปีนั้นน้ำฝนมักจะน้อยไป เขาถือว่าการเล่นสาดน้ำนี้เหมือนดังกิริยาที่พญานาคเล่นน้ำในสระอโนดาตการเป็นดังนี้จึงได้นิยมในการเล่นสาดน้ำกันนัก ด้วยถือว่าเพื่อจะทำให้ฝนฟ้าตกบริบูรณ์ในฤดูปีเดือน ความเข้าใจเป็นดังนี้ แต่การเล่นเช่นนี้จะเกี่ยวข้องแก่ฟ้าฝนซึ่งพึงจะตกในฤดูปีเดือนนั้น ๆ หามิได้ แม้ความเข้าใจและนิยมดังกล่าวมาแล้วนั้นเป็นเพราะคนฉลาดหลอกคนโง่ไว้ให้หลงใหลแต่เดิมมา และเป็นความโง่ที่ไม่ได้ไตร่ตรองของคนภายหลังนี้ด้วย ..."* (Utraranakon, 1961, 4-5)

การศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่สยามใช้ทำให้ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองมีความหมายกลายเป็นสิ่งงมงายอยู่ตรงข้ามเหตุผล โดยใน พ.ศ.2435 ได้มีการเปิด

โรงเรียนอุบลวาสิกสถานเพื่อสอนหนังสือสยามในมณฑลอีสาน และเปิดโรงเรียนแม่หนู ซึ่งต่อมากลายเป็นโรงเรียนนารีนุกูลเพื่อสั่งสอนผู้หญิงโดยเฉพาะ การจัดตั้งโรงเรียนนี้มีขึ้นเพื่อกำจัดความโง่เขลาของประชาชน ดังพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ทศทิศวิไชยกราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า *"...ถ้าได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเสียได้ตลอดทั่วถึงกันแล้วราษฎรได้พากันศึกษาวิชาการหนังสือเจริญขึ้นเมื่อใดการบ้านเมืองก็จะเจริญตาม แลพวกราษฎรคงจะไม่หลงเชื่อในสิ่งที่ผิด...เพราะการวิชาหนังสือนี้เป็นที่ก่อเกิดแห่งความตรึกตรองรู้จักประมาณการหนักแลเบาของราษฎรพื้นเมืองที่รู้หนังสือ..."*

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาในอีสาน และมีส่วนสำคัญในการกดทับบทบาทของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองในสังคมอีสาน โดยในปี 2445 มีประกาศให้พระเถระที่เป็นเจ้าคณะมณฑลเป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑล โดยให้วัดสามารถจัดตั้งโรงเรียนเป็นการถาวรและจะได้รับพระราชทานเงินค่าบำรุง ดังแนวคิดของพระญาณรักขิต ผู้อำนวยการโรงเรียนในมณฑลอีสาน องค์แรกในรายงานพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ทศทิศวิไชยกราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า "...ควรจะรีบจัดตั้งโรงเรียนแลบำรุงให้เจริญขึ้นโดยรวดเร็ว ถ้าวิชาหนังสือนี้แพร่หลายขึ้นแล้ว ย่อมมีประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายอย่างกล่าวคือราษฎรในพื้นเมืองเมื่อได้รู้หนังสือนี้แพร่หลายขึ้น คงเกิดความตริตรองจะไม่หลงเชื่อการหลอกลวงในสิ่งผิดอย่างตื้น ๆ ซึ่งกระทำให้ยุ่งยากแก่ราชการดังเช่นที่เป็นมาแล้ว กับทั้งข้าราชการบ้านเมืองที่จัดทำอยู่ขณะนี้จะเจริญขึ้นลำดับไปได้โดยรวดเร็วด้วย เพราะการวิชาหนังสือเป็นต้นรากแห่งการบ้านเมือง..."

ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองถูกกลไกของรัฐทำให้กลายเป็นสิ่งที่ล้าหลังและเป็นอุปสรรคในการพัฒนาบ้านเมือง จนกระทั่งราว พ.ศ.2500 แต่กระนั้นความเชื่อของคนในท้องถิ่นก็ยังคงดำเนินไปภายใต้ปัญหาการอยู่รอดของชีวิตราษฎร ชาวอีสานก็ยังไม่สามารถพึ่งพารัฐได้อย่างเต็มที่ ผีจึงยังมีบทบาทในการเป็นผู้ค้ำชูชีวิตชุมชนและจักรวาลของชาวอีสานเสมอมา ดังปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดมหาสารคาม ของพระยาสารคมคณาภิบาล และนายทองม้วน อัตถากร

ผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 6 และ 8 กุมภาพันธ์ 2477 ให้ข้อมูลความยากลำบากของราษฎร ดังความว่า

"...การปกครองในครั้งนั้น มุ่งไปในการเก็บเงินส่วยและเงินภาษีกับการระงับปราบปรามโจรผู้ร้าย และชำระถ้อยความที่ราษฎรเกิดพิพาทกันมากกว่าอื่น ส่วนการที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองและอาชีพการศึกษานั้นเพิ่งจะมาจัดกันเป็นล่ำเป็นสันเมื่อได้จัดการปกครองเมืองเป็นมณฑลเทศาภิบาลขึ้นตลอดมาถึงได้เปลี่ยนระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญใหม่นี้...พลเมืองส่วนมากทำมาหากินมิได้ทำมาค้าขาย...สิ่งที่กสิกรปรารถนาที่สุดก็คือการชลประทาน การคมนาคมที่ติดต่อกับตลาดสินค้า การสหกรณ์เครดิต การปราบโรคระบาดสัตว์ สิ่งเหล่านี้ราษฎรย่อม คอยวันคอยคืนที่จะได้รับความช่วยเหลือจากราษฎรเสมอ..." (Thai-Japanese Association, 1996, 118-119)

เมื่อปัญหาของราษฎรยังคงอยู่ บรรดาข้าราชการจึงมิได้ห้ามปรามเรื่องความเชื่อของราษฎรอย่างเด็ดขาด และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ส่งเสริม ดังบันทึกของฟรานซิส คริปส์ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 ว่า *"...ต่อมาผมพบเจ้าอาวาสองค์หนึ่งที่ร้อยเอ็ด ท่านบอกผมว่าผู้ว่าราชการจังหวัดเคยคิดอยากจะให้เลิกบ้องไฟเสีย แต่ทำไม่ได้เพราะคนยังเชื่อถือกันอยู่ ของอย่างนี้เราจะไปเลิกเขาเสียเฉย ๆ ก็ไม่ได้ประโยชน์นัก ถ้าเขาไม่เชื่อถืออะไรเสียเลยจะยิ่งน่าวิตก ชาวบ้านถือว่าบ้องไฟเป็นนิมิตดีนำความสุขความเจริญมาให้เขาพยากรณ์จากบ้องไฟว่าดินฟ้าอากาศจะเป็นอย่างไรจะเก็บเกี่ยวได้ดีไหม นอกจากแห่บ้องไฟแล้ว มีประเพณีฆ่าไก่เป็นเครื่องสังเวยที่หลักเมือง สมัยโบราณเคยผูกควายผูกไก่ไว้ตรงนั้นปล่อยให้ตายไปเองโดยฤทธิ์อำนาจของเจ้าพ่อ บ้องไฟต้องขึ้นสูงมากจึงจะดี ถ้าข้ามบึงพลาญชัยไปได้ ทำนายว่าปีนั้นฝนชุกข้าวปลาจะอุดมสมบูรณ์..."* (Cripps, 2008, 79)

เห็นได้ว่า ระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2420 ถึงต้นทศวรรษที่ 2500 เป็นช่วงเวลาที่รัฐพยายามลดทอน และทำลายล้างความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมือง แต่กระนั้นความเชื่อเรื่องผีก็ยังคงอยู่ตามบทบาทของผู้ค้ำชูในประเด็นที่รัฐไม่อาจช่วยเหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเรื่องดินฟ้าอากาศในการทำกสิกรรม

สภาพเช่นนี้ดำรงอยู่จนถึงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา จึงได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมือง นั่นคือยุคสมัยที่รัฐต้องกลายมาพึ่งพาผี ดังที่จะกล่าวต่อไป

ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ยุครัฐพึ่งผี

ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองไม่เคยหายไปจากอีสาน เพราะคนไม่สามารถพึ่งพารัฐได้ในทุกเรื่อง ผีจึงยังมีบทบาทในฐานะผู้ค้ำชูท่ามกลางการถูกกดทับด้วยความหมายของความงมงายที่ถูกนิยามจากภาครัฐ สภาพดังกล่าวดำเนินไปจนทศวรรษที่ 2500 เมื่อโลกเข้าสู่ยุคสงครามเย็นอีสานกลายเป็นดินแดนแห่งการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่หนึ่ง ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2504-2506) และระยะหลังของแผนพัฒนา (พ.ศ. 2507-2509) เมื่อรัฐบาลให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งเพิ่มพูนเงินตราต่างประเทศหรือในด้านคุณประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจนมีการก่อตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว บริษัทการบิน และบริษัทการเดินทางท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจึงมุ่งส่งเสริมกิจการโรงแรมและบริการเกี่ยวกับกิจการท่องเที่ยวต่างๆ ให้มีปริมาณและระดับมาตรฐานสูงโดยเน้นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ (Office of the National Economics and Social Development Board, 1961, 197-206) สงครามเย็นนำพาทหารจีไอจำนวนมากสู่ภาคอีสาน โดยเฉพาะสงครามเวียดนามที่เริ่มต้นในราว พ.ศ. 2506 สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาตั้งฐานทัพในนครราชสีมา อุดรธานี อุบลราชธานี และขอนแก่น ทหารจำนวนหลายหมื่นคนส่งผลให้เศรษฐกิจการท่องเที่ยวประเภทคลับบาร์และสถานบริการเข้าสู่ยุครุ่งเรือง แต่เมื่อสงครามเวียดนามสิ้นสุดลงใน พ.ศ.2519 ธุรกิจท่องเที่ยวในหัวเมืองอีสานก็เข้าสู่ความซบเซา ลูกจ้างในธุรกิจต่างๆ ถูกลอยแพจนเกิดปัญหาทางสังคมต่อเนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาคนตกงาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กกำพร้า ฯลฯ (Pattha, 2007, 141 – 144)

เมื่อการท่องเที่ยวเชิงบริการเข้าสู่ภาวะถดถอย ภาครัฐในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานจึงมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะงานประเพณีประจำจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งหลายจังหวัดแบ่งมาจากประเพณีฮีต 12 ซึ่งชาวบ้านในท้องถิ่นจัดกันเองอยู่แล้ว ซึ่งรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดงานประเพณีอย่างจริงจังในราวทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา อาทิ จังหวัดอุบลราชธานีจัดงานแห่เทียน จังหวัดยโสธรจัดงานบุญบั้งไฟ ตลอดจนจังหวัดร้อยเอ็ดจัดงานบุญผะเหวด ซึ่งในช่วงแรก ๆมีการสลับปรับเปลี่ยนเช่นจังหวัดร้อยเอ็ดแต่เดิมเลือกจัดบุญแห่เทียน ทว่าขาดแคลนช่างเทียนจึงต้องเปลี่ยนมาจัดบุญผะเหวดใน พ.ศ.2534 หรือในกรณีจังหวัดอำนาจเจริญได้พยายามทำประเพณีบูชาพญานาคซึ่งทำได้เพียงปีเดียวแล้วต้องเปลี่ยนไปจัดเทศกาลบูชาพระมงคลมิ่งเมืองอันเป็นงานสำคัญในสำนึกของคนท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม้ภาครัฐจะมีการคิดประดิษฐ์ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวขึ้น แต่หากประเพณีนั้นไม่สอดคล้องกับความเชื่อของคนในท้องถิ่นแล้ว ก็มิอาจสร้างความน่าสนใจให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้นรัฐจึงต้องพึ่งพาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่นเพื่อความหวังในการนำเงินตราจากการท่องเที่ยวเข้าสู่จังหวัด ด้วยเหตุนี้ ความหมายของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองจึงเปลี่ยนจากสิ่งที่ล้าหลังงมงายกลายเป็นทุนทางสังคมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตามวาทกรรมของภาครัฐที่ค่อย ๆ เปลี่ยนความเชื่อถือศรัทธาเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจในที่สุด

บทสรุป

บทความนี้พยายามอธิบายให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ความหมายที่รัฐสยามมีต่อผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองอีสานระหว่างทศวรรษที่ 2420 – 2560 โดยผ่านการแย่งชิงบทบาทของการเป็นผู้ค้ำชู ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ออกเป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

1) ยุคก่อน พ.ศ. 2420 ยุคสมัยที่ผีมีความหมายเป็นที่พึ่งของผู้คนลุ่มน้ำโขง ผีทำหน้าที่ค้ำชูผู้คนและจักรวาลในลุ่มแม่น้ำโขง สร้างความมั่นคงมั่งคั่ง

ยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจกและในระดับชุมชน ทั้งทำหน้าที่สงเคราะห์สังคม คือช่วยปัดเป่าบรรเทาความทุกข์ร้อน ความขัดแย้งความคับข้องใจของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ รวมทั้งยังทำหน้าที่เป็นกฎหมายของสังคม เป็นเครื่องมือควบคุมสังคมมิให้ระส่ำระสาย เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมลงโทษคนผิด และคุ้มครองคนที่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม สามารถรวมผู้คนเข้ามาร่วมกันร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยพิธีกรรมตามความเชื่อที่แต่ละสังคมมี

2) ยุคระหว่าง พ.ศ. 2420 – 2500 รัฐสยามกับบทบาทผู้ค้ำชูในลุ่มแม่น้ำโขง โดยสยามเริ่มมีอิทธิพลต่อดินแดนอีสานและลุ่มแม่น้ำโขงเมื่อปลายกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสำนึกที่สยามมองลาวเป็นเขานี้เริ่มเปลี่ยนเมื่อราว พุทธศักราช 2435 เมื่อสยามพยายามสถาปนารัฐพระราชอาณา โดยเปลี่ยนสำนึกจากประเทศราชาธิราชสู่พระราชอาณาเขตและเริ่มเข้าสู่กระบวนการสถาปนาอำนาจของตนด้วยการสร้างชุดความรู้ขึ้นมาสวมทับอีสานและลุ่มแม่น้ำโขงนั่นคือการเปลี่ยนความหมายของผู้คนในดินแดนแถบนี้ว่าเป็นไทยมิใช่ลาว อย่างไรก็ตาม ความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้เป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาอำนาจของสยามในอีสาน ในที่สุดสยามจึงบังคับให้ผู้คน เปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม โดยสั่งห้ามราษฎรนับถือผี การค้ำชูชีวิตราษฎรที่เคยเป็นบทบาทของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์สังคม การควบคุมสังคม ตลอดจนการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม ได้ถูกรัฐทำให้เป็นเรื่องงมงายและสกปรก การศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่สยามใช้ทำให้ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองมีความหมายกลายเป็นสิ่งงมงายอยู่ตรงข้ามเหตุผล ซึ่งพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาในอีสาน และมีส่วนสำคัญในการกดทับบทบาทของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองในสังคมอีสาน ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองจึงถูกกลไกของรัฐทำให้กลายเป็นสิ่งที่ล้าหลัง และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาบ้านเมือง

3) ยุคทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ยุครัฐพึ่งผี ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองไม่เคยหายไปจากอีสาน เพราะคนไม่สามารถพึ่งพารัฐได้

ในทุกเรื่อง ผีจึงยังมีบทบาทในฐานะผู้ค้ำชูท่ามกลางการถูกกดทับด้วยความหมายของความงมงายที่ถูกนิยามจากภาครัฐ สภาพดังกล่าวดำเนินไปจนทศวรรษที่ 2500 เมื่อโลกเข้าสู่ยุคสงครามเย็นอีสานกลายเป็นดินแดนแห่งการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเมื่อรัฐบาลให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งเพิ่มพูนเงินตราต่างประเทศหรือในด้านคุณประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สงครามเย็นนำพาทหารจีไอจำนวนมากสู่ภาคอีสาน โดยเฉพาะสงครามเวียดนามที่เริ่มต้นในราว พ.ศ.2506 สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาตั้งฐานทัพในนครราชสีมา อุดรธานี อุบลราชธานี และขอนแก่น ทหารจำนวนหลายหมื่นคนส่งผลให้เศรษฐกิจการท่องเที่ยวประเภทคลับบาร์ และสถานบริการเข้าสู่ยุครุ่งเรือง แต่เมื่อสงครามเวียดนามสิ้นสุดลงใน พ.ศ.2519 ธุรกิจท่องเที่ยวในหัวเมืองอีสานก็เข้าสู่ความซบเซา ดังนั้น เมื่อการท่องเที่ยวเชิงบริการเข้าสู่ภาวะถดถอย ภาครัฐในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานจึงมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะงานประเพณีประจำจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งหลายจังหวัดแบ่งมาจากประเพณีฮีต 12 ซึ่งชาวบ้านในท้องถิ่นจัดกันเองอยู่แล้ว และรัฐเองได้เข้ามามีบทบาทในการจัดงานประเพณีอย่างจริงจัง ในราวทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อท้องถิ่นเดิม ดังนั้นรัฐจึงต้องพึ่งพาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่นเพื่อความหวังในการนำเงินตราจากการท่องเที่ยวเข้าสู่จังหวัด ด้วยเหตุนี้ ความหมายของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองจึงเปลี่ยนจากสิ่งที่ล้าหลังงมงายกลายเป็นทุนทางสังคมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตามวาทกรรมของภาครัฐที่ค่อย ๆ เปลี่ยนความเชื่อถือศรัทธาเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจในที่สุด

ความสำคัญของการแย่งชิงบทบาทผู้ค้ำชูระหว่างผีกับรัฐสยามในลุ่มแม่น้ำโขงนี้ ทำให้เห็นถึงความหมายของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองที่ลื่นไหลแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และแสดงให้เห็นว่าภาครัฐมิได้มีบทบาทของผู้สืบทอดทางวัฒนธรรมความเชื่อมาตั้งแต่ดั้งเดิม หากแต่รัฐพยายามกดทับความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นไว้ตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ รัฐเข้ามาให้ความสนใจประเพณีท้องถิ่นเมื่อไม่นานมานี้เองโดย

ย้อนแย้งกับภาพจำที่ถูกสร้างขึ้นนั่นคือรัฐคือผู้ทำนุบำรุงวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน ซึ่งหากย้อนไปไม่กี่ร้อยปีข้าราชการสยามคนใดเข้าร่วมบุญบั้งไฟของราษฎรก็อาจถูกอาญาได้โดยง่าย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคที่วัฒนธรรมประเพณีมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ พลังความเชื่อความศรัทธาของท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าสามารถสร้างรายได้ในที่สุดภาครัฐจึงแปรบทบาทเป็นเจ้าของผู้อุปถัมภ์ค้ำชูผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น และพึ่งพาให้ผีสร้างรายได้เข้ารัฐ และนี่เองที่อาจเป็นเหตุผลของการจัดงานบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระดับท้องถิ่นทั่วภาคอีสาน

Reference

Boonjaem, S. (1997). **Dhammasroisaikam.** Ubon Ratchathani: Isan Heritage Publishing House.

Cripps, F. (2008) .**Northeastern.** Bangkok: Maekhamphang.

Kamboot, B. (1998). **Past Remembrance,** Bangkok: Namakson.

Limsiri, N. (1981). **The Significance of the Isan Rebels.** 2325-2445. Thesis Master of Arts Department of History Silpakorn University.

Office of the National Economics and Social Development Board. (1961). **National Economic Development Plan.** Bangkok: Office of the Prime Minister.

Pattha, P. (2007). Impact of US military bases on socio-economic conditions of Udon Thani. Thesis Master of Arts Department of History Silpakorn University.

Paemsombat, D. (2006). **An Uprising in the Northeastern Region (A.D.1901-1902) of Rebels Who Called Themselves.** Thesis Master of Arts Department of History Ramkhamhaeng University.

Payutto, P. (2010). **Development of Thai society. The knowledge of the Tribhumi.** Bangkok: Buddhism Publishing House.

Phonwattana, N. (2007). **Social and Cultural Anthropology.** Bangkok: Exeter Network.

Pilawongs, K. (1967). **Culture and tradition of Lao.** Vientiane: Sang Suwan Publishing House.

Pongsapich, A. (1995). **Culture, Religion and Ethnic: Analyzes of Thai Societies.** Bangkok: Klangwitthaya.

Punnotok, T. (1991). **Folk beliefs related to life style in Isan society.** Bangkok: Thai culture.

Prince Damrong Rajanubhab. (1955) **Tales of Archeology.** Bangkok: The Fine Arts Department.

Prince Damrong Rajanubhab. (1961). **Sasnasomdej.** Bangkok: The Trade Organization of the Teachers Council.

Royal Academy. (2013). **Dictionary of Royal Academy 2554 Honor the King on the occasion of His Majesty the King's 7th Anniversary Celebration. December 5, 2554.** Bangkok: Royal Academy.

Subwattana, T. (2011). **Concepts and Approaches of local history.** Bangkok: Inthanin.

Tapesrimuang, B. (2011). **The Stone Star tells the story of Phaya Tan.** Bangkok: Health Mind.

Thai-Japanese Association. (1996). **Speeches of the Representatives on the Condition of Provinces.** Bangkok : Amarin Printing and Publishing.

Utraranakon, C. (1961). **Traditions of Isan.** Bangkok: Printing House.

Wipakpochanakij,T. (2003). **History of Isan.** Bangkok : Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities.

Weerawong, S. (1997). **History of Laos.** Bangkok: Matichon.

Wongthes, P. (2000). Society and Culture in Southeast Asia. Bangkok: Ruankaew Printing.

Wongthes, S. (2006). **The name of the city of Amnat Charoen.** Office of the National Culture Commission. Bangkok: Ruankaew Printing.